



Meat After Dairy

Refuah Shelema Eliyahu Ben Berta

By his friends

Week 107

Topic

Meat and dairy

TOPIC DISCUSSION

If one wants meat after dairy must he wait, or do anything?

Can one have bread used in both meals?

What does one do on Shabuot?

תניא בית שמאי אומרים מקנח ובית הלל אומרים מדיח

It is taught in a baraita: Beit Shammai say: Between the consumption of meat and milk one must wipe out his mouth, and Beit Hillel say that he must rinse his mouth.

מאי מקנח ומאי מדיח

The Gemara asks: What is the meaning of the word: Wipe [mekane'ah], and what is the meaning of the word: Rinse [mediah]?

אילימא בית שמאי אומרים מקנח ולא בעי מדיח ובית הלל אומרים מדיח ולא בעי מקנח אלא הא דאמר רבי זירא אין קינוח פה אלא בפת כמאן כב"ש

If we say that Beit Shammai say that one wipes out his mouth with solid food and does not need to rinse his mouth with water, since they maintain that wiping is more effective than rinsing, and Beit Hillel say that he rinses his mouth in water and does not need to wipe his mouth, as rinsing is more effective, one can respond: But as for that which Rabbi Zeira said: Wiping of the mouth can be performed only with bread, in accordance with whose opinion is it? It is apparently in accordance with the opinion of Beit Shammai, since Beit Hillel do not require wiping. Yet, it is unlikely that Rabbi Zeira would rule in accordance with the opinion of Beit Shammai rather than Beit Hillel.

אלא בית שמאי אומרים מקנח ולא בעי מדיח ובית הלל אומרים אף מדיח הוי ליה מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל ולתנייה גבי קולי בית שמאי וחומרי בית הלל

Rather, one must explain the dispute as follows: Beit Shammai say that one wipes his mouth after eating meat and does not need to rinse his mouth as well, and Beit Hillel say that in addition to wiping one must also rinse. This interpretation is difficult as well, since if so, this constitutes one of the disputes between them that involve leniencies of Beit Shammai and stringencies of Beit Hillel, and consequently, let the tanna of tractate Eduyyot teach it alongside the other disputes listed there that involve leniencies of Beit Shammai and stringencies of Beit Hillel.

**אלא בית שמאי אומרים מקנח והוא הדין למדיח וב"ה אומרים מדיח והוא הדין
למקנח מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי**

Rather, one must interpret their statements as follows: Beit Shammai say that one wipes his mouth after eating meat, and the same is true of rinsing, i.e., one must rinse his mouth as well. And Beit Hillel say that one rinses his mouth, and the same is true of wiping. And one Sage said one statement and one Sage said another statement, and they do not disagree.

גופא אמר רבי זירא אין קינוח הפה אלא בפת והני מילי בדחיטי אבל בדשערי לא

§ After citing Rabbi Zeira's statement tangentially, the Gemara discusses the matter itself. Rabbi Zeira says: Wiping of the mouth can be performed only with bread. The Gemara explains: And this statement applies only to bread prepared from wheat flour. But with regard to bread prepared from barley flour, one may not use it for wiping, as barley bread crumbles in the mouth and does not wipe thoroughly.

**ודחיטי נמי לא אמרן אלא בקרירא אבל בחמימא משטר שטרי והני מילי ברכיכא
אבל באקושא לא והלכתא בכל מילי הוי קינוח לבר מקמחא תמרי וירקא**

The Gemara adds: And even in the case of bread prepared from wheat flour, we said the halakha only with regard to cold bread, but as for warm bread, it is ineffective for wiping even if made of wheat, as it softens and sticks to the palate, and it does not wipe the mouth properly. And furthermore, even if the bread is cold, this statement applies only with regard to soft bread, but one may not wipe with hard bread, as it also does not clean effectively. The Gemara concludes: And the halakha is that the use of all items constitutes effective wiping, except for flour, dates, and vegetables.

**בעא מיניה רב אסי מרבי יוחנן כמה ישהה בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום איני והא
אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה מותר לאכול בשר אלא כמה
ישהה בין גבינה לבשר א"ל ולא כלום**

§ Rav Asi posed a dilemma to Rabbi Yoḥanan: How much time should one wait between eating meat and eating cheese? Rabbi Yoḥanan said to him: No time at all. The Gemara asks: Is that so? But doesn't Rav Ḥisda say: If one ate meat, it is prohibited for him to eat cheese immediately, but if he ate cheese it is permitted for him to eat meat without delay? Rather, Rav Asi actually asked Rabbi Yoḥanan the following question: How much time should one wait between eating cheese and eating meat? In response to this question, Rabbi Yoḥanan said to him: No time at all.

רמב"ם

קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ט כסף משנה קפט רדב"ז

שכן פרי"ח ונהלי פירושה לא שייך מלי דמריקן הלי חיתיה לאיסוריה כעניינה ולריך לומר שגירסא אחרת הימה להס ולכך נמכוון הרלבנ"ד שכתב על דברי רבינו א"א גירסא אחרת יש אללנו:

כו מי שאכל גבינה או חלב וכו'. כר"פ כל הנשר (קס). בעל מינייה רב אסי מרי יומן כמה ישבה

בין נשר לגבינה ש"ל ולא כלום איני והאמר רב חסדא לכל בשר לפסור לאכול גבינה גבינה מותר לאכול בשר שלא כמה ישה בין גבינה לבשר ש"ל ולא כלום: ומ"ש וצריך שידית ידיו תחלה ויקנח פיו שם מניח ב"ש אומרים מקנח וכו"ה אומרים מדיח ואסיקנא דבש"א מקנח וה"ה למדיח וכו"ה אומרים מדיח וה"ה לפקנח מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ופירש"י דמדיח דקמני היינו הדחת פה וכו"י מדברי וכתבו המוס' שכן פרי"ח. ואסיקנא דכלל מידי הוי קנוח לבר מקימחא ממרי וירקא. ופירש"י דמדיח דקמני היינו הדחת פה וכו"י מדברי המוס' והרס"ש, לכל רבינו מפרש דמדיח דקמני היינו הדחת ידיו ויש סמך לפירוש זה מדלמריקן (פז): גבי עוף שנאכל בלא נס"י ובלא קינוח הפה ולא הזכירו הדחת פה ועוד דגרסינן בגמרא רב יחמק בריה דרב משרשיט איקלע לגבי רב אשי חיתו ליה גבינה לכל חיתו ליה בישראל לכל כי לא משא ידיה אמרי ליה והא מני אגרא חמוה דרי

כו מי שאכל גבינה או חלב תחלה מותר לאכול אחריו בשר מיד. [ת] וצריך שידית ידיו [א] ויקנח פיו בין הגבינה ובין הבשר. ובמה יקנח פיו בפת או בפירות שלועסן, ובולען או פולטן. ובכל מקנחין את הפה חוץ מתמרים או קמח או ירקות שאין אלו מקנחין יפה:

כו מי שאכל גבינה או חלב וכו'. פרק כל הנשר (קס). והלכתא ככל מילי הוי קינוח לבר מקימחא ממרי וירקא ותניא ב"ש אומרים מקנח וכו"ה אומרים מדיח ואסיקנא כה"ל אף מדיח. ואיכא למידק שלא חלק רבינו בין לילה ליום ובגמי היינו הדחת הידים ואסיקנא דמרוייהו בעינן. ויש לזה הוכחה מהא דרי יחמק איקלע לגבי רב אשי חיתו ליה גבינה לכל חיתו ליה בישראל לכל חיתו ליה במשא ידיה אמרו ליה והא מני אגרא עוף וגבינה נאכל באסיקורן כלומר בלא נטילת ידים עוף וגבינה אין בשר וגבינה לא ש"ל ה"מ בלינא לכל ביממא הא חזינא ומימי עליה מניח ב"ש אומרים מקנח כה"ל מדיח ומשמע דהך הדחה היינו נטילת ידים דחירי בה לעיל ומשמע נמי דרי יחמק לא הדיח פיו ולא הקאו עליו אלא מנטילת ידים משמע דלא בעי הדחת הפה אלא בקינוח סגי וכיון שהדחה הנזכרת היינו נס"י כדי שלא יהיה הגבינה דנוקה בידיו כיוס שהוא נראה אין לריך ולפיכך לא הולך לפרש. ואכתי קשה דהך כרימח משמע דחירי בהדחת הפה דלמריקן עליה מלי מקנח ומלי מדיח חילמא ב"ש אומרים מקנח ולא בעי מדיח וכו"ה אומרים מדיח ולא בעי מקנח, ולי הדחת הידים היכי הוה מני למימר הכי מלי מהני הדחת הידים למה שהוא דבק בפה ובשיניו. הולך סברת רבינו שלא הזכיר הדחת הפה ז"ע:

טור סימן פט

לתינוק צריך להמתין. וטוב לאחוז בחומרי שני הטעמים: **ב** אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד, ובלבד שיעיין ידיו שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהן. לפיכך אם הוא לילה שאינו יכול לעיין אותם היטב צריך לרחצם, וביום אין צריך. וה"ר פרץ כתב (הגרות הסמיק סי' ריג אות ז) יש לרחצם אף ביום, לפי שפעמים שהגבינה שמנה ונדבקת בלחלוחית הידיים ולא אדעתיה, צריך לקנח פיו ולהדיחו. והקינוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו יפה, וכן בכל דבר שירצה חוץ מקמחא ותמרי וירקא, לפי שהם נדבקים בחניכין ואין מקנחין יפה, ואחר כך ידיח פיו בין או במים. ויש נוהגין לשרות פת בין או במים ולאכול, והוא עולה בשביל קינוח והדחה, ויותר טוב להיות כל אחד ואחד בפני עצמו. וכתב הרמב"ם במה דברים אמורים באוכל בשר בהמה וחיה אחר גבינה, אבל אם אוכל אחריה בשר עוף, אין צריך לא קינוח ולא הדחה ולא נטילה. ורבנו תם כתב בשם הלכות גדולות שמותר לאכול בשר אחר גבינה מיד בלא קינוח והדחה, וגם גבינה אחר בשר מותר מיד, אלא שצריך קינוח והדחה. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב ונהגו העולם שלא לאכול גבינה אחר בשר אפילו אחר בשר עוף, ואין לשנות המנהג.

ב י אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד
 פ ז ובלבד (ה) (ד) שיעיין ידיו שלא יהא שום דבר
 מהגבינה נדבק בהם ח ואם הוא בלילה שאינו יכול
 לעיין אותם היטב י צריך (ו) לרחצם יא [טז] וצריך
 לקנח פיו (ז) ולהדיחו י והקינוח הוא (ח) שילעום

פת ויקנח בו פיו יפה י" וכן בכל דבר שירצה
 יב חוץ מקימחא (י) ותמרי וירקא לפי שהם נדבקים
 בחניכין (פירוש מקום למעלה מבית הבליעה קרוב לשיניים) ואין
 מקנחים יפה יג וז' יב ואחר כך ידיח פיו במים או ביין
 כמה דברים אמורים יד בבשר בהמה וחיה י" אכל
 אם בא לאכול בשר (ט) עוף אחר גבינה אינו
 צריך לא קינוח ולא גמילה :

הגה (ד) נ"א] ויש מחמירין אפילו בצער אחר גבינה (מדרכי בשם
 מהר"ם ובי" בא"ח סימן קע"ג) וכן נוהגין פ"ר שכל שהגבינה קשה
 פ"ז אין אוכלין אחריה אפילו צער עוף כמו בגבינה אחר צער (וכן הוא
 בזה"ר) ויש מקילין ואין למחום רק שיעשו קטום והדחה ונטילת ידים
 י"ז מיהו טוב (ט) להחמיר :

ד [יח] ט"ו מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך
 לבער מעל השלחן שיורי פת שאכלו עם הגבינה
 [יט] ט"ז ואסור לאכול גבינה (ח) על מפה שאכלו בה
 בשר וכן להסך אסור (כן משמע בארוך) [כ] י" וכל שכן
 שאסור לחתוך גבינה אפי' צוננת בסכין שרגילין
 לחתוך בשר ולא עוד אלא אפילו הפת שאוכלים
 עם הגבינה אסור לחתוך בסכין שחותכין בה בשר :

Eating Meat Dishes after Dairy Foods

דברי הגמרא - היתר אכילת בשר אחרי גבינה

במסכת חולין (דף קה.) אמרו: "אכל גבינה, מותר לאכול בשר". כלומר, אין צורך להמתין כלל לאחר אכילת מאכלי חלב. משום שהטעמים שהבאנו בהלכות הקודמות, לגבי איסור אכילת גבינה אחרי בשר, אינם שייכים כשבא לאכול בשר אחרי גבינה. (כי גבינה אינה נשארת בין השיניים, וגם אינה מותירה אחריה טעם שנמשך זמן רב). וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, שהם שלושת עמודי ההוראה שעליהם נשענים כל בית ישראל, וכן פסקו שאר הפוסקים. וכן הובא להלכה בשלחן ערוך בשני מקומות. (בחלק אורח חיים סימן קעג, ובחלק יורה דעה סימן פט).

ומשמעות דברי הגמרא, שמותר לאכול מאכלי בשר לאחר מאכלי חלב, בלי להמתין כלל

The Opinion of the Gemara which Permits Eating Meat after Cheese

The Gemara in Masechet Chullin (105a) states that "If one ate cheese, one may eat meat," meaning that there is no need to wait at all after eating dairy foods, for the reasons we have mentioned for prohibiting eating dairy after meat do not apply to eating meat after dairy. The Rif, Rambam, Rosh, and other Poskim rule accordingly. Maran rules likewise in his Shulchan Aruch in two places (Orach Chaim, Chapter 173 and Yoreh De'ah, Chapter 89). The words of the Gemara imply that one may eat meat immediately after dairy foods without waiting at all.

דברי הזהר הקדוש והמקובלים

אולם מרן הבית יוסף, הביא שיש מחמירים שלא לאכול בשר אחרי גבינה באותה סעודה, מפני שבספר הזהר הקדוש (פרשת משפטים) נאמרו דברים קשים ביותר על האוכל חלב ובשר בשעה אחת או בסעודה אחת. וכן כתבו כמה מרבותינו האחרונים, שראוי להחמיר בזה. ובספר כף החיים, כתב שצריך על כל פנים להמתין שיברך ברכה אחרונה על הגבינה שאכל, או שיברך ברכת המזון אם אכל גבינה בתוך סעודה עם פת. וכתב שראוי להחמיר כן לכל אדם. ומנהג רבינו האר"י היה, שלא לאכול בשר וגבינה כלל ועיקר ביום אחד. (כן כתב בשער המצות פר' משפטים)

The Opinion of the Holy Zohar and the Mekubalim

Nevertheless, Maran Ha'Bet Yosef quotes a more stringent opinion that one should not eat meat after cheese during the same meal, for the holy Zohar (Parashat Mishpatim) has harsh words for one who eats meat at the same time or during the same meal. Several Acharonim write that it is correct to follow this more stringent opinion. The Kaf Ha'Chaim writes that, at the very least, one should recite an after-blessing on the cheese one has eaten or Birkat Hamazon if he has eaten the cheese during a bread meal before proceeding to eat meat. He writes that everyone should follow this stringency. The custom of the saintly Ari z"l was that he would not eat meat and cheese during the same day at all (see Sha'ar Ha'Mitzvot, Parashat Mishpatim).

מנהג הספרדים ומנהג האשכנזים בזה, ודין "גבינה קשה"

ומכל מקום מנהג רוב הספרדים בארץ ישראל להקל באכילת בשר אחרי גבינה, ואפילו בסעודה אחת. וכן העיד הגאון רבי אליהו מני ז"ל, אב בית הדין בחברון לפני למעלה ממאה שנים. ולא חששו בזה לדברי הזהר הקדוש, הואיל ובתלמוד שלנו, הוא התלמוד הבבלי, משמע שחולק על דברי הזהר בזה, ואנו פוסקים בדרך כלל כדברי התלמוד במקום שהזהר חולק עליו.

אמנם יש מהאשכנזים שמחמירים שלא לאכול בשר אחרי גבינה, אם היא גבינה קשה, כגון אותם הגבינות המושהות ששה חודשים, והן יבשות מאד, וכמו הגבינה הנקראת בזמנינו "פרמאזן", שהיא קשה מאד, וטעמה חד. ולכן החמירו בה כדין אכילת חלב אחרי בשר, שיש להמתין שש שעות בין האכילות. אבל הספרדים נהגו להקל בזה מעיקר הדין. אף שיש מחמירים להמתין שעה אחת, או שש שעות.

The Sephardic and Ashkenazi Customs and the Law Regarding "Hard Cheese"

Nonetheless, the prevalent custom among most Sephardic communities in Israel is to rule leniently and permit eating meat after cheese, even during the same meal. Indeed, Hagaon Harav Eliyahu Mani *zt"l*, head of the rabbinical court in Hebron who lived over two-hundred years ago, attests that this was indeed the prevalent custom.

Some Ashkenazi communities act stringently and do not eat meat after eating "hard cheese," i.e., cheeses that are aged for six months and are very dry, such as Parmesan cheese which is very dry and sharp. They have thus accepted the stringency of waiting six hours after eating such cheeses before eating meat similar to the law of the waiting period between eating meat and cheese. However, Sephardic Jews customarily rule leniently on this matter according to the letter of the law although there are those who may wait one hour or six hours.

מים אמצעיים

ומכל מקום אין להקל בזה, אלא בתנאי, שיעיין היטב בידיו, לראות שהן נקיות, ולא נשאר עליהן שום רושם של גבינה. ואם היה הדבר בלילה, והמקום אינו מואר היטב, צריך לרחוץ ידיו לפני שיבא לאכול בשר. ורחיצה זו היא מן הדין ממש, ונקראת "מים אמצעיים". (שלחן ערוך יו"ד סימן פט). והאשכנזים נוהגים תמיד לרחוץ ידיהם בין אכילת חלב לבשר. (תורת חטאת כלל עו).

קינוח והדחה

מלבד שטיפת הידיים, צריך שיעשה "קינוח והדחה" בין האכילות. כלומר, שיקנח וידיח את פיו לפני שיאכל בשר.

והדחת הפה, פירושה - שישטוף את פיו במים או במשקה אחר, על ידי שתיית המשקה. וקינוח הפה, פירושו - שיאכל פת או עוגה, או שיאכל פירות, ועל ידי כן יתנקה פיו. (אבל אין לקנח את הפה באכילת ירקות או קמח או תמרים. ש"ע יו"ד שם).

ולסיכום: מן הדין מותר לאכול מאכלי בשר מיד לאחר אכילת מאכלי חלב. אך יש לרחוץ את ידיו שתהיינה נקיות. ויש לשתות מעט משקה, ולאכול מעט פת, כדי לנקות את פיו משיירי מאכלי החלב.

“Middle Waters”

Nevertheless, one may only act leniently if one has inspected his hands and found them to be clean of any cheese or dairy residue. If this occurs during the nighttime hours and there is insufficient lighting, one must wash one's hands before eating meat. This hand-washing is halachically obligatory and is called “Middle Waters” (see Shulchan Aruch, Yoreh De'ah, Chapter 89).

Ashkenazim customarily always wash their hands between eating dairy foods and meat (see Torat Chatat, Chapter 76).

Rinsing and “Wiping” One’s Mouth

Besides for washing one’s hands, one must likewise rinse out one’s mouth before eating meat.

This rinsing out of one’s mouth consists of washing one’s mouth with water or any other beverage by drinking this beverage. One must additionally “wipe out” one’s mouth by eating some bread, cake, fruit, and the like in order for one’s mouth to be “wiped” clean. (One should not wipe out one’s mouth by eating vegetables, flour, or dates, see Shulchan Aruch, Yoreh De’ah, ibid.)

Summary: According to the letter of the law, one may eat meat dishes immediately after eating dairy foods. However, one should wash one’s hands to ensure they are clean, drink some beverage, and eat some bread in order to clean one’s mouth from any remaining dairy particles.

Some have the custom to act somewhat more stringently regarding these laws as we have explained at length within the Halacha.

הלכות פסח סימן תצד

והנהגין (יא) בקבוק קקומות לאכל (יב) מאכלי-
(ט) חלב (יג) ביום ראשון של שבועות. ונראה לי השעם, שהוא (יד) כמו השני-תבשילין שלוקחים בליל-פסח וזכר
לפסח וזכר להגיגה. בן אוכלים מאכל-חלב ואחר-כך מאכל-בשר, וצריכין להביא עמם (טו) שתי לחם (טז) על
השלחן שהוא במקום הפזת, ויש בזה (יז) זכרון לשתי הלחם שהיו מקריבין ביום הכבודים:

באר היטב

סימן לו, וסיס: מכל מקום אם הייתי במקום שנהגין התיר לא
הייתי מוזהר ביום. כתב א"ו קשם הקלבו דבשבועות יש נוהגין
לאכל גבינה בסעודת מנחה אף שאין שם שעות מסעודת שחרית
ובלכר שיתחזן פיו ויחזץ שניו להוציא הקשור, ונח"י. אין להתענות
בשבועות אפילו סעודת-חלום, מהרי"ל והאחרונים. וכתב המ"א:
בשואפה פת עם התמאה וזהר להסיק התגור יפה וגם צריך טרדה
תדושה, ולא קקצת נשים שמהפכין אותה על צד השני. ע"ש.
ושעתי שאוכלים חלב ואח"כ בשר, ולא כמו שעשו הפלאכים אצל
אברהם שאכלו בשר בחלב, שבבב"ר זה נהנה התורה לישראל, ודו"ק:

הפזת: (ט) חלב, יש הרבה טעמים, ומ"כ' השעם בזהר שאותן
די שבועות היו לישראל די נקיים דגמת אשה מנחתה, וידוע דנס
נעבר ונעשה חלב, והינו מדין לרחמים, ומנהג אבותינו חונה
היא, אף יש לזהר שלא יבואו לידי אסור: ועין ב"ר סימן פט דא"צ
להפסיק בבהמ"ו אם אינו אוכל גבינה קשה, ויזהר לקח מפה
אחרת, עכ"ל מ"א, והשכנה"ג כתב: אני נוהג לאכל דבש וחלב
ומקרר בהמ"ו ואוכל בשר, וכ"כ שלי"ה, וע"ל סימן תקה דחלב
שחלב בדי"ט ע"י א"י יש לנהג בו אסור ואין לשנות, אלא
בי"ט שני יש להחזיר, וכן הסקמת הש"ו והמ"א שם, ולא כמהרש"ל
שהחזיר, וכ"כ בהשוכת חוט-השני סימן לא ובתשובת נחלת-שבועה

המצוות
ביום

הנהגה הנהגה

משנה ברורה

(יב) מאכלי חלב. עין מגן-אברהם. ואני שמעתי עוד בשם גדול אחד שאמר טעם נכון לזה, כי בעת שמקרו על הריסי
וקבלו התורה ובי פעשנת הדברות נתגלה להם על-ידיהוה כל חלקי התורה, כמו שכתב רב סעדיה גאון, שבפעשנת הדברות בלילה כל
התורה ונודעו מן הקודם לביהם, לא קצאו מה לאכל חכה כי אם מאכלי-חלב, כי לבשר צריך הקנה רבה: לשחט בסבין ברוך באשר צוה
השם, ולגקר חוטי החלב והתנס, ולהודיע ולמלח, ולבשל בכלים חרשיים, כי הכלים שהיו להם מקדשם, שבשלו בהם באוחו מצת-לעת, נאסרו להם,
על-כן בפרו להם לשי שעה מאכלי-חלב, ואנו עושים וזכר לזה: (יג) ביום ראשון וכו'. גם נוהגין (יד) בקצת קקומות לאכל דבש
וחלב, מפני התורה שנומשלה לדבש וחלב, כמו שכתוב "דבש וחלב תחת לשונך וגו'": (יד) כמו השני-תבשילין וכו' בן אוכלים וכו'.
ודעה לומר, בשם שבפסח עושין וזכר לקרבו, מן אנו צריכין לגשוח בשבועות וזכר לשתי הלחם שהיו מביאין, ועל-כן אוכלים מאכלי-חלב
ואחר-כך מאכלי-בשר, וצריכין להביא עמם שתי לחמים, דאסור לאכל בשר וחלב מלחם אחר, ויש בזה זכרון לשתי הלחם: (טו) שתי
לחם וכו'. ולכן נהגו (יז) לאסוח לחם אחר עם התמאה, דאי בנודאי יצטרף להביא לחם אחר לאכל עם בשר, (יג) ויזהר אז להסיק התגור
יפה פיו לחם ולחם, וגם צריך טרדה תדושה, ולא כקקצת נשים שמהפכין אותה על צד השני, דהא בלוצ מעבר אל עבר משמנתי:
(טז) על השלחן. ויזהר לקח (יז) מפה אחרת בשרוצה לאכל בשר, ואין צריך להפסיק בכרבת-הקפון (טו) אם אינו אוכל גבינה קשה,
אלא יקנה פיו יפה ונודיע, בדאיחא ביונה-דעה סימן פט: (יז) זכרון לשתי הלחם, ואם-כן יהיו של חטין, דגמת שתי הלחם. כתב
הפרי-מנדים: יש לזהר בענין מאכלי בשר וחלב בכל מה שנהגין בכל השנה, המבאר ביונה-דעה סימן פח ופט, ושלא לצאת שכרם
בלקסרם.

* וטעם זה הוא שיש אף אלקא רובי אלצור בן צורה דמכירא לה דתורה נתנה לנו כענין-שחם ולא בשבת, מן אימא כשרפי רובי אליצור בשם רבי אלצור בן צורה.
שער הציון
(יז) חקי-עקב בשם הקלבו: (יב) מגן-אברהם: (יג) שם: (יד) אחרונים: (טו) דאם אוכל גבינה קשה צריך להפסיק בכרבת-הקפון, ויחזין שם שעות [פמ"ג]:

The holiday of Shabuot is one of the three "Regalim," and, as such, the Misva of "Ve'samahta Be'hagecha" (rejoicing on the holidays) applies. In fact, the Gemara in Masechet Pesachim (68b) comments that with regard to the holiday of Shabuot, all opinions agree that the observance must include an element of "Lachem" – physical enjoyment – because this is the day when the Torah was given. The Gemara relates that Rav Yosef would prepare an "Iгла Tilta," an especially scrumptious meat delicacy, in honor of Shabuot, because, in his words, "If not for this day, there are many Yosef's in the marketplace." Meaning, it is only because of the giving of the Torah on Shabuot that we are able to achieve spirituality, and this day therefore warrants festive celebration. The Rambam writes in Hilchot Yom Tob (6:18) that the Misva of Simha (rejoicing) on Yom Tob requires partaking of meat and wine. In this context, "meat" refers specifically to red meat, and thus one must make a point of eating red meat on Shabuot. The primary Misva of Simha applies during the day, so one should have wine and meat – at least a Ke'zayit – during the daytime meal on Shabuot. It is proper to drink wine at night, as well, though on the first night on Shabuot one should minimize his wine consumption so he would be able to remain awake throughout the night. The

daytime meat meal should preferably be eaten before Hatzot (midday), which this time of year is approximately 1pm. Of course, as we know, there is a time-honored custom to eat dairy products on Shabuot, and "Minhag Yisrael Torah" – established customs are to be regarded like Torah law. However, this custom should not prevent one from fulfilling the Misva of eating meat. Therefore, some people have a dairy meal at night and a meat meal for lunch the next day. It should be noted that having a dairy meal on the first night of Shabuot might be a good idea in any event as the men who remain awake throughout the night might want to drink coffee with milk, so it would be advisable not to eat a meat meal that night. One can also fulfill the custom by eating something dairy, like cheesecake, in the morning after the prayer service, before lunch. Hacham Ben Sion Abba Shaul (Israel, 1923-1998) said that one can fulfill the custom with any dairy food, even an ice cream pop. If one eats a dairy meal with bread in the morning, and then has a meat meal later, he must ensure not to use the same loaf of bread for both meals. If a loaf of bread was used at a dairy meal, there is a reasonable chance that it came in contact with dairy foods, in which case it may not be eaten with meat. One must therefore ensure to use a separate loaf for the meat meal. It should also be mentioned that when one buys Hallot in the supermarket, care should be taken to ensure they are wrapped in bags so that they do not come in direct contact with any dairy food. Sometimes, even packaged dairy foods such as yoghurt could have residue on the packaging, and if a Halla touches the packaging it might become dairy. One should therefore ensure that the Hallot are properly wrapped before they are placed in the cart. In conclusion, Hacham Ben Sion Abba Shaul suggested a novel insight to explain the importance of eating meat on Shabuot. One of the reasons given for the custom to eat dairy foods on Shabuot (as cited by the Mishna Berura) is that Beneh Yisrael were unable to eat meat immediately after receiving the Torah. Once they received the Torah, they needed to learn all the rules for slaughtering animals and to prepare proper knives, and so on. They therefore had no choice but to eat dairy products, as they needed to eat before they were ready to prepare meat in accordance with Torah law. Hacham Ben Sion suggested that since that year Beneh Yisrael were unable to properly observe the Misva of Simhat Yom Tob, as they could not eat meat, we make a Tikkun (rectification) by ensuring to eat meat on Shabuot. Just as we remain awake throughout the night as a Tikkun for Beneh Yisrael's having slept until the morning of Matan Torah, when they should have been awake eagerly anticipating their receiving the Torah, we similarly make a Tikkun for their not having eaten meat on Shabuot that year.

Summary: Although there is a custom to eat dairy foods on Shabuot, there is also a strict Halachic obligation to eat meat and drink wine on Shabuot, at least during the day. Therefore, one should fulfill the custom either by eating a dairy meal at night or by eating some dairy product in the morning, before lunch. One must ensure not to use the same loaf of bread at both a dairy meal and a meat meal.

בית יוסף סימן פט

עכ"ל: ואם הוא יום ורואה שידיו נקיות אין צריך נטילה. פשוט בפרק כל הבשר (ק"ה): ויש מחמירין על עצמם שלא לאכול בשר אחר גבינה בסעודה אחת מפני שכתוב בספר הזוהר פרשת משפטים (קמ"ה) וז"ל, אשכחן דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא או בשעתא חדא או בסעודתא חדא ארבעין יומין אתחזיא גדיא מקלסא בקלפוי לגבי איגון דלעילא וסייעתא מסאבא מתקרבין בהדיה וגרים לאתערא דינין בעלמא דינין דלא קדישין ואי אוליד בר באיגון יומין אוזפין ליה נשמתא מסטרא אחרא דלא איהי קדישא עכ"ל. וכבר כתב המרדכי (חולין ס"י תרפ"ו) שמהר"מ (תשובות דפוס פראג ס"י תרט"ו) היה נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחיה אחר גבינה לפי שפעם אחת מסעורה לסעודה מצא גבינה בין שיניו גזר להחמיר על עצמו. ואין זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע, דהא חזינא פרק כל הבשר אנא להא מילתא כחלא בר חמרא וכו', וכל חד מצי לאחמורי אנפשיה לעשות משמרת, ובענף אני מיקל כיון דגבינה ועוף נאכלין באפיקורן ע"כ. והא ודאי שהוא ז"ל לא ראה ספר הזוהר ואפילו הכי היה מחמיר על עצמו משום מעשה שהיה ואע"פ שהיה מיקל בענף היינו לפי שלא ראה ספר הזוהר אבל אנו שזכינו לראותו טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר ענף: והקינוח הוא שילעוס פת וכו' ער וכן לא בתמרי וירקא. פשוט בפרק כל הבשר (ק"ה): ומ"ש ואחר הקינוח ידיה פיו במים או ביין. שם תניא בית שמאי אומרים מקנח ובית הלל אומרים מדיח ואסיקנא דבית שמאי אומרים מקנח והוא הדין למדיח ובית הלל אומרים מדיח והוא הדין למקנח ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ופירש רש"י והוא הדין דתרווייהו בעינן, וגם הר"ף (ל"ז) כתב הילכך בעי קינוח והדחה, וכן כתב הרא"ש ז"ל (ס"ה). אבל הרמב"ם בפ"ט מהלכות מאכלות אסורות (הכ"ה) לא הזכיר הרחת פה כלל ומתוך לשונו משמע דמדיח דקתני לאו הדחת פה היא אלא נטילת ידים, ובית שמאי איירו בהכשר פה ובית הלל בהכשר ידים וכולהו מודו דתרווייהו בעינן, וכן דעת הר"ן ז"ל (ל"ז) ד"ה בית שמאי. והרשב"א כתב בתורת הבית (אריך ב"ג ש"ד פ"ג) יש מי שהורה שאין צריך לעולם קינוח פה לאוכל גבינה תחלה, ואינו מחזור. וכתב עוד, יש אומרים שצריך לקנח פיו והוא הדין שצריך עוד להדיח פיו במשקין. ויש אומרים שמקנח או מדיח ודי לו באחד מהם ולזה הדעת נוטה. ע"כ. והעולם נהגו לקנח ולהדיח, וכן נכון לעשות כדברי המחמיר בדבר שאין בו טורח:

יחיה דעת

שאלה: הרוצה לאכול בשר אחר שאכל גבינה, האם עליו להמתין בינתים כדין האוכל גבינה אחר בשר, או לא?

תשובה: במסכת חולין (דף קה.), אמר רב חסדא, אכל בשר אסור לאכול גבינה, אכל גבינה מותר לאכול בשר. עוד אמרו שם, בעא מיניה רבי אסי מרבי יוחנן, כמה ישהה בין בשר לגבינה, אמר ליה, ולא כלום. ופירש רש"י, שהטעם שהאוכל בשר אסור לאכול גבינה, לפי שהבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך טעמו, מה שאין כן באוכל גבינה. ע"ש. והרשב"א בתורת הבית (דף פג ע"א) כתב, שהטעם שמותר לאכול בשר אחר גבינה מיד, לפי שהגבינה רכה ואינה מתעכבת בין השיניים.

והנה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סימן תרטו) כתב: מה ששמעת שאני נוהג שלא לאכול בשר בהמה אחר גבינה ומיקל בבשר עוף, האמת אנכי כי בימי חרפי הייתי לועג על בני אדם שנוהגים כן, כי היה הדבר נראה בעיני כמו מינות, שעושים בניגוד למה שאמרו חז"ל בתלמוד שמותר לאכול בשר אחר גבינה, עד שפעם אחת בדקתי ומצאתי גבינה בין שיני, ומאז גזרתי על עצמי להחמיר בבשר אחר גבינה כמו בגבינה אחר בשר. ואין בדבר זה כחולק על התלמוד, שהרי (בחולין קה.) אמר מ' עוקבא, אנא להאי מילתא כחלא לגבי חמרא, לגבי אבא, שאכיו היה מחמיר שלא לאכול גבינה אחר בשר אלא עד לאחר מעת לעת, דהיינו אחר עשרים וארבע שעות, והוא היה נוהג להמתין רק מסעודה לסעודה אחרת. ואם כן גם בזה יכול כל אחד להחמיר על עצמו, אבל בעוף שהוא מדרבנן, אני נוהג להקל, שהרי אמרו (חולין קד:) עוף וגבינה נאכלים באפיקורן. ע"כ. ומרן הבית יוסף אורח חיים (סימן קעג) הביא תשובת מהר"ם מרוטנבורג הנ"ל (שהוכאה במרדכי), וכתב להביא סמך למחמירים על עצמם שלא לאכול בשר אחר גבינה בסעודה אחת, ממה שנאמר בזוהר (פרשת משפטים, דף קכה סע"א): דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא,

או בסעודתא חדא, או בשעתא חדא, גרים לאתערא דינין בעלמא. פירוש, כל האוכל מאכלי בשר וחלב בסעודה אחת, או בשעה אחת, גורם לעורר דינים בעולם. ולפי זה יש להחמיר גם בכשר עוף אחר גבינה. ע"כ. והגאון רבי חיים עטר בספר פרי תואר (סימן פט סק"ו) כתב לחלוק על דברי מרן הבית יוסף, שיש לומר שאף לדברי הזוהר היינו דוקא בכשר בהמה אחר גבינה, ולא בכשר עוף אחר גבינה. וכן כתב הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן קעג), שאין ראייה מהזוהר לאסור אכילת בשר עוף אחר גבינה, ומה שכתוב אחר כך בזוהר (שם דף קכה :) רבי יוסי שרי למיכל תרנגולא בגבינה או בחלבא, אמר ליה רבי שמעון אסור לך, לך לך אמרין נזירא לכרמא לא תקרב. היינו דוקא לענין לאכול עוף וגבינה או חלב ביחד, ומשום שרבי יוסי היה סובר כרבי יוסי הגלילי שמתיר לאכול בשר עוף בחלב (כדאיתא בשבת קל. וחולין קיג.). והורה לו רבי שמעון כהלכה, אבל אחר גבינה אפילו בשר בהמה חומרא הוא בעלמא בודאי, ולכן בכשר עוף אחר גבינה אין להחמיר כל כך. ע"כ. והגאון רבי שלמה לוריא בספר ים של שלמה (פרק כל הבשר סימן ו), כתב לפרש דברי הזוהר בגבינה אחר בשר, אבל בשר אחר גבינה מותר. ולכן העלה שאינו רשאי להחמיר על עצמו אלא אם כן שינוי נקובים וקרוב לודאי שלא יוכל לנקרם

היטב ויבוא לידי מכשול. ובספר חגורת שמואל (סימן פט ס"ק יח) כתב שהזוהר מיירי בגבינה קשה שעברו עליה ששה חודשים, ושהועמד על ידי קיבה, שמושך מעמה זמן ארוך והויא כבשר, וכמו שכתב גם כן התורת חטאת (כלל עו—עז), והמורי זהב (סימן פט סק"ד), שכזה הוא שיש להחמיר להמתין שש שעות, מה שאין כן בגבינה רכה, ושהועמדה בלי קיבה. ע"ש. וכתב הגאון רבי יוסף חיים בספר בן איש חי (פרשת שלח לך אות טז), שכן מנהג בגדאד להחמיר ולהמתין שש שעות על גבינה ישנה בת ששה חדשים, ובפחות מכן שוהים שעה על כל חודש. ע"ש. וראה בשפתי כהן (סימן פט ס"ק כו). ובשו"ת דברי יוסף אירגאס (סימן מה). ובאמת שמצד עיקר ההלכה אפילו אם היה

הדבר ברור שהזוהר חולק על התלמוד שלנו ואוסר לאכול בשר אחר גבינה, הדין נותן לפסוק כדברי רבותינו חכמי התלמוד, וכמו שהעירו לנכון הלחם חמודות (בפרק כל הבשר סימן כג), והמנחת יעקב (כלל עז אות ט). וכבר כתב הרדב"ז בתשובה (סימן לו וסימן פ), שבכל מקום שהזוהר חולק על התלמוד אני מורה ובא כדברי התלמוד, ולא אחוש לדברי הזוהר. וכן דעת מרן הבית יוסף אורה חיים (סימן כה וקמ"א). וכן כתבו בשו"ת מקום שמואל (סימן פ), ובשו"ת בית דינו של שלמה (סימן יב), ובשו"ת מכתב לחזקיהו (סימן ז). וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים חלק א (סימן סד), ועוד אחרונים. ולכן העיקר להלכה להתיר אכילת בשר אחר גבינה לאחר נקיון ידיו והדחת פיו וקינחו יפה בפת. ואמנם יש נוהגים להחמיר על עצמם לשהות שעה אחת בין גבינה לבשר, ויש מחמירים בגבינה קשה להמתין עד שש שעות, וכן הזכיר מנהג זה מרן החיד"א בשו"ת ברכה (סימן פט אות יג). וראה עוד להגאון מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן סד). אכל מי שאין לו מנהג ידוע בזה, או שחשב שחייב להמתין בינתיים מן הדין, ולכן נהג להחמיר, מותר לו לבטל מנהגו, ולאכול בשר אחר גבינה מיד, אפילו בלי התרה. וכבר העיד בגדלו

הגאון החסיד רבי אליהו מני, אב בית הדין כחברון, שמנהג ירושלים להקל באכילת בשר אחר גבינה, ואין סמתינים ביניהם כלל בין כשהגבינה רכה בין כשהגבינה קשה. והובאו דבריו בספר בן איש חי (פרשת שלח לך אות מז). ומכל מקום מי שיש לו נקבים בשיניים, ראוי שיחצוץ את שיניו היטב בין אכילת הגבינה והבשר, וכמו שכתבו בספר ויכוח מים חיים (כלל עז דין כ), ובשו"ת ברכה (סימן פט אות כג). וכן ראוי לנהוג.

ודע שיוולדת בתוך שלשים יום, וכן חולה קצת, אין להם להחמיר כלל באכילת בשר אחר גבינה, שהרי גדולה מזו כתב הגאון מהר"ע סומך בספר זכחי צדק (סימן פט ס"ק יא), שאף על פי שאנו קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך שצריך להמתין שש שעות לאכילת מאכלי חלב אחר אכילת בשר, מכל מקום לצורך חולי קצת נראה פשוט להתיר לאכול מאכלי חלב אפילו אחרי אכילת בשר בהמה, לאחר שהיית שעה אחת בינתיים. ע"כ. וכן פסק הגאון רבי יוסף חיים בספר בן איש חי שנה ב (פרשת שלח לך אות יא). וכן פסק בשו"ת שואל ונשאל (חלק יורה דעה סימן נח). וממילא בדין אכילת בשר אחר גבינה הדבר פשוט שאין מקום לחומרא כלל. (ונראה שגם מעוברת שיש לה צער בימי עיבורה, וכן מינקת שסובלת מחוסר חלב, יש להקל להן בדין זה). והוא הדין לילדים קטנים שלא הגיעו למצות, שיכולים להקל להם אפילו באכילת מאכלי חלב אחר אכילת בשר, בשהיית שעה אחת בלבד, וכמו שהעלתי בס"ד בשו"ת יביע אומר חלק א (חלק יורה דעה סימן ד). והסכים לדברי הגאון המנוח רבי ישראל זאב מינצברג ז"ל. (וכמו שכתבתי בשו"ת יביע אומר חלק ג חלק יורה דעה סימן ג. ועיין עוד בספרו שו"ת שארית ישראל חלק יורה דעה סימן

ישראל זאב מינצברג ז"ל. (וכמו שכתבתי בשו"ת יביע אומר חלק ג חלק יורה דעה סימן ג. ועיין עוד בספרו שו"ת שארית ישראל חלק יורה דעה סימן ג). וכן פסק בשו"ת חלקת יעקב חלק ב (סימן פח). ומכל שכן שאין להצריך ילדים קטנים להמתין לאחר אכילת גבינה כדי לאכול בשר, אלא די להם בקינוח והדחת הפה ובנטילת ידים בלבד. ומכל מקום נכון לחנכם שנה אחת לפני גיל בר-מצוה, שאז הם בגדר „מופלא הסמוך לאיש“, ולהזהירם שלא יאכלו מאכלי חלב אחר אכילת בשר, עד שישתו שש שעות בינתיים, וכמו שכתב גם כן בשו"ת חלקת יעקב שם.

בסיכום: מותר לאכול בשר אחר גבינה לאחר שינקת ידיו היטב וידיח פיו במשקים, ויקנה הפה יפה באכילת פת וכיוצא בזה. ומי שנהג להחמיר על עצמו שלא לאכול בשר אחר גבינה אלא כעבור שעה או יותר, וידע שהוא עושה כן דרך חומרא וחסידות, ימשיך במנהגו ותבוא עליו ברכה. אבל מי שנהג כן לפי שחשב שאסור מן הדין לאכול בשר אחר גבינה, יכול לבטל מנהגו בלי התרה ויאכל בשר אחר גבינה על ידי נטילת ידים וקינוח והדחת הפה.